

Foto Judith Jockel

Ten Eerste

8 min.

'Chatbots zijn nog erger dan sociale media'

Techwereld

Hoogleraar en Volkskrant-columnist Felienne Hermans fileert in haar boek Vierkante ogen een wereld die ze van binnenuit kent: die van de programmeurs, de schrijvers van software. Zij dragen verantwoordelijkheid voor maatschappelijke problemen, stelt ze: 'Dat het van je baas moet, vind ik een zwak argument.'

FOKKE OBBEMA

'We hebben het maar al te vaak over de maatschappelijke rol van leraren of artsen, maar bijna nooit over die van programmeurs. Terwijl we via onze schermen wel voortdurend met hun normen en waarden worden geconfronteerd. Met hun ontwerpkeuzen hebben zij macht over hoe we leven en denken. Ik vind het belangrijk dat mensen zich bewust worden van die invloed op hun leven.'

Met haar nieuwe boek Vierkante ogen zet Felienne Hermans, hoogleraar didactiek van de informatica aan de Vrije Universiteit Amsterdam, de schijnwerpers

op een beroepsgroep waarover 'we het eigenlijk nooit hebben, terwijl hun macht alleen maar is toegenomen'. Ze brengt programmeurs in verband met een scala aan problemen, waaronder de opkomst van radicaal-rechts, de vrouwvijandige manosfeer en het doorgeslagen geloof in meetbaarheid op onderwijsgebied: 'Over de precieze omvang van hun verantwoordelijkheid kun je discussiëren, maar die is hoe dan ook meer dan nul.'

Meer algemeen verwijt ze programmeurs 'voorrang te geven aan de wensen van de computer boven die van de mens'. Vandaar de vierkante ogen, waarmee zij de wereld bekijken. 'Al het werk is computerwerk', is een slogan onder programmeurs waarmee Hermans graag de draak steekt. Datzelfde geldt voor hun overtuiging dat ieder probleem met software valt op te lossen, inclusief het klimaatprobleem. 'Eric Schmidt, de voormalige topman van Google, denkt dat we dat met AI gaan oplossen. De programmeur in hem kan niet zien dat het gebrek aan daadkracht vooral een maatschappelijk probleem is. Programmeurs zien altijd als antwoord op alles: meer software.'

De 42-jarige Hermans kent de beroepsgroep van binnenuit. Begin jaren nul was ze een van de twee vrouwen die aan de TU Eindhoven informatica gingen studeren, te midden van zo'n 120 mannen. 'Het was bizar, er zaten meer Marken, Jeroenen en Sanders in de collegezaal dan vrouwen.' Haar liefde voor programmeren had ze opgedaan tijdens haar middelbareschooltijd in Breda, 'toen ik liever op school was dan thuis' - op haar 13de overleed haar vader, een accountant, en daarna was haar moeder jarenlang door verdriet overmand. Op school programmeerde ze 'samen met de nerds', maar zelf was ze dat niet: 'Ik deed ook aan toneel en speelde in een jazzband.' Met die bredere belangstelling dan alleen programmeren onderscheidt ze zich in haar ogen nog altijd van de meeste programmeurs.

Kunt u een voorbeeld geven van zo'n ontwerpkeuze die levens beïnvloedt?

'Op onderwijsgebied vind ik het computersysteem Magister een goed voorbeeld. Ik geef een dag per week les op een middelbare school. Iedere les moet ik in dat systeem verantwoorden: ik moet aanklikken wie er niet was, wie zijn boek was vergeten, wie te laat kwam, kortom: wie er stout is geweest. Ik kan niet aangeven wie een ander heeft geholpen, er is geen ruimte om aan te geven wat goed ging of om complimenten uit te delen. Veel leraren in Nederland werken met die ellende, waardoor hun kijk op de les, al dan niet bewust, wordt gekleurd. Vroeger hadden we een klassenboek, waarin we konden schrijven hoe de les was verlopen. Nu bepalen programmeurs van Magister wat waardevol is zonder dat leraren zich daarover hebben kunnen uitspreken.'

U legt ook een verband tussen programmeurs en de manosfeer. Hoe ziet u hun rol?

'We doen alsof die vanzelf is ontstaan, alsof het een uitvloeisel is van jongeren die nu eenmaal conservatiever zijn geworden. Maar als er geen programmeurs

waren, was er geen manosfeer. Zij zijn verantwoordelijk voor een algoritme dat de aandacht van gebruikers zo lang mogelijk probeert vast te houden, waardoor dit soort extreme content boven komt drijven. Binnen de gemeenschap van programmeurs zie ik twee opvattingen domineren waardoor dit mogelijk wordt. De eerste is: technologie is neutraal, dus we hebben geen invloed op wat het algoritme doet. Dat is natuurlijk niet waar, ze kunnen wel degelijk aan de knoppen draaien. Stel dat het algoritme op het omgekeerde was uitgekomen: mannen moeten naar het aanrecht, ze kunnen maar beter gaan koken en voor kinderen zorgen, de vrouwen zijn aan de beurt. Nou, reken maar dat programmeurs direct aan de knoppen zouden draaien. Zo neutraal is technologie niet, ook al beweren programmeurs van wel en denken veel mensen dat ook.

'De tweede opvatting is: vrouwen moeten terug naar het aanrecht. Natuurlijk zijn er genoeg programmeurs die geen vrouwenhaters zijn, maar ze groeien wel op in een gemeenschap die het normaal vindt dat vrouwen dit werk niet doen. Onlangs was ik op een congres met vijfhonderd mannen en maar twintig vrouwen. Dus sinds mijn studietijd is er bar weinig veranderd. Programmeurs worden te weinig geconfronteerd met vrouwen die programmeerwerk doen. Ze denken daarom dat vrouwen het niet kunnen, of voelen niet de aandrang zich tegen dat soort opvattingen te verzetten.'

Zitten programmeurs niet ingeklemd tussen de CEO's van bigtechbedrijven en de vraag van mannen naar manosfeer-content?

'Het verweer van programmeurs is inderdaad vaak dat het aan mensen vrijstaat voor dit soort content te kiezen. Of dat ze het algoritme nu eenmaal van hun baas moeten maken. Ik vind dat allebei zwakke argumenten. Die vrije keuze is erg betrekkelijk. Het doet me denken aan de sigarettenfabrikant die zegt: mensen kiezen er zelf voor om te roken. Ja, dat is zo, maar hij stopt zijn product wel vol met zeer verslavende chemicaliën. Dat geldt ook voor de programmeurs bij Facebook of Instagram. Hun taak is het sociale media zo verslavend mogelijk te maken, bijvoorbeeld door eindeloos scrollen mogelijk te maken. Ondertussen verkopen hun bazen data aan adverteerders. Wist je dat Facebook volgens een oud-topmanager bijhield wanneer meisjes een selfie verwijderen, zodat adverteerders met beautyproducten zich op deze groep kunnen richten? Dat is toch krankzinnig? Van dat soort praktijken zou je als programmeur toch moeten zeggen: dit gaat me te ver.'

Maar wat kunnen programmeurs concreet doen?

'Ze kunnen zich verenigen en protesteren bij hun bazen. Of ze kunnen ontslag nemen, omdat ze geen verantwoordelijkheid willen dragen voor de maatschappelijke gevolgen van een algoritme dat door henzelf is gecreëerd. Het verweer 'het moet van mijn baas' vind ik een veel te gemakkelijke manier van omgaan met je verantwoordelijkheid. Ontslag nemen klinkt misschien als een zwaar middel, maar als programmeur hoef je daarna echt niet hongerig onder een brug te liggen.

'Er zijn wel programmeurs die zijn opgestapt, maar dat is maar een handjevol. De meesten komen niet in beweging. In mijn ogen maken ze zich daarmee medeplichtig aan bijvoorbeeld de manosfeer. Maar ook aan de opmars van radicaal-rechts - Donald Trump zou zonder sociale media als Twitter nooit tot president van Amerika zijn verkozen. Je kunt wel stellen dat software toen de loop van de wereldgeschiedenis mede heeft bepaald.'

Programmeurs dreigen nu op een andere manier hun baan kwijt te raken - AI programmeert sneller en beter dan zij. Hoe kijkt u daarnaar?

'Programmeurs hebben vooropgelopen bij het automatiseren van werkprocessen, waardoor veel mensen hun baan zijn kwijtgeraakt. Nu hen dat zelf dreigt te overkomen, heb ik de neiging ze met enige Schadenfreude voor te houden: jullie vonden toch dat al het werk computerwerk was, nou dan? Overigens vraag ik me af of de bedrijven die programmeurs ontslaan dat niet gaan bezuren. Al die AI-gegenereerde software moet toch worden gecontroleerd, daarvoor heb je wel programmeurs nodig.'

Hoe kijkt u naar chatbots? Hun algoritmen willen ook onze aandacht zo lang mogelijk vasthouden, maar zonder extreme content, zo lijkt het.

'Ik vind ze nog erger dan sociale media. Op Instagram krijgt iedereen zijn eigen tijdlijn te zien, maar met enige moeite kun je nog wel de realiteit achterhalen waarin de ander zich bevindt. Als ouder kun je aan je kind vragen: wie volg je zoal, wat zie je voorbijkomen? Bij chatbots heb je zo'n toegang niet, iemand sluit zich ermee af van de wereld, van anderen. Dat maakt eenzaam, wat tot radicale ideeën kan leiden. Onlangs overleed in de Verenigde Staten een jonge vrouw, nadat ChatGPT haar had begeleid bij het tot nul afbouwen van haar epilepsiemedicatie. De chatbot had aangeraden haar dokter er niet bij te betrekken. Afgrijselijk.'

U besluit uw boek met een oproep tot verzet tegen de digitale wereld zoals we die nu krijgen opgedrongen. Wat kan de lezer van dit interview doen?

'In ieder geval stoppen met sociale media. De mannen achter die bedrijven verdienen geen grammetje van onze data en onze aandacht. Hoe meer we op hun platformen zitten, des te rijker en machtiger ze worden. Daar wil ik op geen enkele manier aan meewerken. Van Facebook en Instagram ben ik al af, LinkedIn nog niet, maar dat wordt steeds giftiger. Het is jammer voor mijn boekpromotie, maar als ik denk aan die foto van Trump met bigtechleiders bij zijn inauguratie, weet ik dat ik goed zit. Zij verdienen mijn aandacht niet. Ik heb ook geen smartphone, dat gaat prima. Ik doe alles met een Light Phone, een systeem dat op Android is gebaseerd. Op mijn laptop kan ik appen met familie of vrienden. Dat voortdurend alles met iedereen delen, is nergens goed voor, daar hoef je

echt niet aan mee te doen. Handig is niet altijd beter. Gooi die smartphone maar in zee en koop een goed boek.'